

## II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI MATBUATINDA “TONGUÇ” [TONGHIDJE] GAZETESİ VE ROMANYA TÜRKLERİ İÇİN ÖNEMİ\*

Ahmet KOÇAK\*\*

### ÖZ

Osmanlı matbuatında II. Meşrutiyet’in ilanından (24 Temmuz 1908) hemen sonra oluşan özgürlük havası içerisinde çok sayıda yeni dergi ve gazete yayın hayatına başlamış; bu dergi ve gazeteler halkın aydınlatılması, bilgi ve kültür seviyesinin yükselmesinde önemli bir fonksiyon icra etmişlerdir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yayın hayatına giren gazetelerden birisi de *Tonguç* [Tonghidje]’tur. Mirza Sait Bey tarafından 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909] tarihleri arasında 36 (otuz altı) sayı yayımlanan gazete, sadece geniş Osmanlı coğrafyasında değil, Müslüman Türklerin yaşadığı Kırım, Romanya gibi yerlerde de yakından ve ilgiyle takip edilmiştir. *Tonguç* gazetesi sayfalarında makale, şiir, mektup gibi edebî türlere yer vermiş olup, bunun yanında Avrupa’dan, Balkan coğrafyasından ve İslam dünyasından aktardığı haberlerle de önemli bir işlev görmüştür. Ayrıca, başta sağlık olmak üzere, çiftçilik, bahçıvanlık gibi tarım alanlarında da halkı bilgilendirme ve onların kültürel seviyelerini artırma noktasında yazılar yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e uzanan süreçte dönemi anlamak açısından gazete ve dergilerin büyük önemi vardır. Bu yönüyle *Tonguç* gazetesi birleştirici ve aydınlatıcı vasfıyla matbuat tarihimizde önemli bir fonksiyonu olmuştur. Bir başka ifadeyle, Osmanlı içinde ve dışında yaşayan Türklerin karşılaştıkları sorunlara *Tonguç* gazetesinin bir ayna vazifesi gördüğü söylenebilir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet sonrası yayın hayatına dâhil olan *Tonguç* gazetesi ilk defa incelenmiş ve bu gazetenin Romanya coğrafyasında yaşayan Müslüman Türkler açısından ifade ettiği anlam değerlendirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** *Tonguç* [Tonghidje]gazetesi, Türk basını, Balkanlar, Romanya, Kırım Türkleri.

---

\* Bu makale 7-8 Mayıs 2015 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Devletlerarası Kırım ve İsmail Bey Gaspıralı başlıklı Uluslararası Kongrede sunulan bildirinin makale olarak yeniden düzenlenmiş şeklidir.

\*\* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, [kocakahmet70@hotmail.com](mailto:kocakahmet70@hotmail.com)

## TONGUÇ [TONGHIDJE] NEWSPAPER AND ITS IMPORTANCE FOR ROMANIAN TURKS DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY OTTOMAN PRESS

### ABSTRACT

Soon after the Declaration of the Second Constitutional Monarchy on July 24th 1908, in the Ottoman Empire, there appeared numerous newly printed magazines and newspapers in a great freedom atmosphere that they performed an important function for illuminating the Ottoman public and raising the level of knowledge and culture of its people. One of the newspapers published in this period was *Tonguç* [Tonghidje]. Only 36 issues were published from 24 February 1909 to 1 April 1909 by Mirza Sait Bey and also followed very closely, and with a great interest, in territories like places where Crimean Turks living in Romania, where the Muslim Turks were largely settled. Literary genres, such as a series of articles, poetry, letters, as well as summary reports related to Europe, Balkans and Islamic World were also published in the newspaper. In addition, in order to increase the level of knowledge and culture of people, news and topics, health, agriculture, gardening and farming were published in the newspaper. Magazines and newspapers were very important in order to understand the era from the Declaration of the Second Constitutional Monarchy to the New Republic. The newspaper *Tonguç* had important functions to unify and shed light to the press history of Ottoman Era. In other words, *Tonguç* could be seen as a mirror reflecting the problems of the public facing inside and outside of the Ottoman Empire. With this article the *Tonguç* as one of the the newspapers introduced after the Declaration of the Second Constitutional Monarchy, was studied very first time and evaluated what it had meant for Müslim Turks in Romanian territories at that time.

**Keywords:** Tonguç [Tonghidje] Newspaper, Turkish press, Balkans, Romania, Crimean Turks

Osmanlı matbuatında en çok basım ve yayın faaliyetinin olduğu dönem, II. Meşrutiyet'in ilanından (24 Temmuz 1908) hemen sonrasındır. Bu dönemde yayımlanan dergi ve gazetelerin sayısı üç yüz elliden fazlaya ulaşmıştır.<sup>1</sup> Ancak bunlardan çoğunun yayın hayatı uzun ömürlü olmamıştır. Yayın hayatına giren bu dergi ve gazetelerin büyük bir kısmı geniş Osmanlı coğrafyasında yakından takip edilmiş, buralardan payitahtın merkezine ya da merkezden uç noktalara kadar haber ve bilgi aktarılmıştır.

Kültür, sanat ve edebiyat konularında olduğu gibi II. Meşrutiyet sonrası yayın hayatına başlayan dergi ve gazetelerin ekseriyetinin merkezi İstanbul'dur. Bunun yanında Türk ve Tatarların yoğun olarak yaşadığı Kırım, Romanya, Bulgaristan gibi yerlerde de Türkçe dergi ve gazeteler yayımlanmıştır. Romanya'da Müslüman Türkler tarafından *Dobruca, Hareket, Sadakat, Mektep ve Aile Mecmuası* gibi dergi ve gazeteler çıkartılırken<sup>2</sup>, İstanbul'da yayın hayatına atılan, ancak Kırım, Romanya ve Balkan coğrafyasında yakından takip edilen *Tonguç* gibi gazeteler de vardır.

## Giriş

Türklerin Romanya coğrafyası ve Romanyalılarla temasları kuzeyden gelen Türklerin akınlarıyla çok daha eskilere dayanmasına rağmen, XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın Balkanlarda ilerlemesiyle ilk yakın ilişkiler dönemi başlamış<sup>3</sup> ve XV. yüzyılın ikinci yarısında Eflak ve Boğdan'ın fethinden sonra Romanyalılar, yaklaşık 460 yıl Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı'nın iskân politikaları sebebiyle Karadeniz'in kuzeyinden getirilen Tatarlarla, Anadolu'dan getirilen Türkler Dobruca'ya yerleştirilmiştir.<sup>4</sup> Kırım'ın Ruslara bağlanmasının ardından

<sup>1</sup> "Meşrutiyet'in İlanından Beri Türkiye'de Neşrolunan Gazete ve Mecmualar", *Ayın Tarihi*, Nr.41, (Ağustos 1927), s. 2350-2358; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/I, *Kebikeç*, Sayı: 2 1995, s. 143-147; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/II, *Kebikeç*, Sayı: 3, 1996, s. 71-76; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/III, *Kebikeç*, Sayı: 4, 1996, s. 39-42; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/IV, *Kebikeç*, Sayı: 5, 1997, s. 61-6; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/V, *Kebikeç*, Sayı: 6, 1998, s. 87-89. II. Meşrutiyetten Cumhuriyet sonrasına kadar imtiyaz alan gazete yayımların listesi için bkz. Ahmet Ali Gazel-Şaban Ortak, "İkinci Meşrutiyetten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927), *Atatürk Üniversitesi, SBE Dergisi*, 7, 2006, s. 223-257.

<sup>2</sup> Müstecib Ülküsal, "Romanya Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976, s. 1084.

<sup>3</sup> Mihai, Maxim, "Romanya", Tarih, Ülkede İslamiyet ve Türk-İslam Araştırmaları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, C. XXXIV, s. 168.

<sup>4</sup> Kemal H. Karpat, "Dobruca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, C. IX, s. 483.

(1783) binlerce Kırım Türkü Dobruca'ya göç etmek zorunda kalmıştır.<sup>5</sup> Eflak-Boğdan, Berlin Kongresi'ne kadar (1878) Osmanlı hâkimiyeti altında varlığını devam ettirmiştir.<sup>6</sup> Bu tarihten itibaren bölgenin hâkimi olan Türkler yavaş yavaş Anadolu'ya doğru göç etmek zorunda kalmışlar<sup>7</sup>; kalanlar da zorluklar, sıkıntılar içinde varlıklarını koruma mücadelesine girişmişlerdir.<sup>8</sup>

Tuna kıyısında verimli topraklara sahip olan Dobruca bölgesi ekonomik açıdan “İstanbul'un yiyecek ambarı” olarak adlandırılmış, Osmanlı'nın özellikle Avrupa içlerine yapacağı seferlerde merkez kaleler konumuna gelmiştir.<sup>9</sup>

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan komünist idare döneminde Türkler daha da zor şartlarla karşılaşmış, göç etmeye zorlanan Türklerin nüfusu bölgede giderek azalmıştır.<sup>10</sup>

1989 yılından sonra demokratikleşmeyle beraber bölgede yaşayan farklı kimliklere sahip milletlerin hayatlarında da gelişme ve değişimler olur. 1992 yılı sayımına göre otuz bin civarında Türk, yirmi beş bin civarında Tatar nüfus varken, 2002 yılında Dobruca bölgesindeki toplam Müslüman Türk nüfusu altmış yedi bin civarındadır.<sup>11</sup>

### Modernleşme Dönemi Edebiyatında Romanya

Tanzimat'la beraber Batı Edebiyatından Türk Edebiyatına giren hikâye, roman, gazete, dergi gibi yeni edebî türler vardır. Özellikle kurmaca bir tür olan romanlar geniş okuyucu kitlesi tarafından beğenilerek okunurlar.

<sup>5</sup> Aurel Decei, “Dobruca”, *İA*, Cilt: III, s. 633; Ayrıca bkz. Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993.

<sup>6</sup> Maxim, *a.g.m.*, s. 168.

<sup>7</sup> Kırım'dan Dobruca'ya ve Dobruca'dan Anadolu'ya göçler konusunda bkz. Ferit Toplu, *Dobruca'dan Derince'ye Kırım Tatarları*, Kocaeli 2010, s. 35-42.

<sup>8</sup> Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 24; İbrahim Nureddin, *Dobruca'daki Müslüman Topluluğun Manevi Hayatından Sayfalar*, (çev. Belghiuzar Cartali Bulğa-Namık Kemal Yıldız), Köstence 1999, s. 8.

<sup>9</sup> Maxim, *a.g.m.*, s. 169.

<sup>10</sup> Komünist dönemde Türklerin durumu hakkında bkz., Ali Aksu, “Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/1, Sivas 2005, s. 35-41.

<sup>11</sup> Ülküsal, “Romanya Türkleri”, s. 1083; Maxim, *a.g.m.*, s. 170; Karpat, Romanya Dobrocasında bir milyon civarında nüfusun var olduğunu, bu nüfusun yüzde onu kadarının Müslüman Türklerden, bunun da önemli kısmının Tatar Müslümanlarından oluştuğunu belirtir. bkz. Karpat, *a.g.m.*, s. 482-486.

XIX. yüzyılda kaleme alınan bu tür eserlerde Romanya bölgesinden ilk ve en geniş şekilde bahseden isim Ahmet Midhat Efendi'dir. O, babasının vefatından sonra genç yaşlarında o bölgede memur olarak çalışan ağabeyinin yanına, Vidin'e (1857) gider. Daha sonra Midhat Paşa'nın Tuna valiliği sırasında Rusçuk'a gelen Ahmet Midhat Efendi, burada Tuna vilayet gazetesinde yazmaya başlar (1868) ve bir yıl sonra gazetenin başmuharriri olur.<sup>12</sup> II. Meşrutiyet dönemine kadar kaleme alınan romanlarda Romanya, genellikle Avrupa'ya eğitim ve seyahat için gidenlerin Karadeniz üzerinden dönerken uğradıkları güzergâhlardan biridir. Özellikle Köstence vapur kumpanyalarının merkezidir. Romanya, Ahmet Midhat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk, Esrâr-ı Cinayât* ve özellikle "Roman İçinde Roman" alt başlığı altında kaleme aldığı *Ahmet Metin ve Şirzat* romanlarında geçer.<sup>13</sup> O, yukarda adı geçen son romanında, Orhan Okay'ın adlandırmasıyla "Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli" olarak Yaş'ta yaşayan bir ailenin Batılılaşma macerasına geniş şekilde yer verir.<sup>14</sup> Yine Mizancı Murat'ın *Turfanda mı Turfa mı?* romanında, roman kahramanı Köstence üzerinden İstanbul'a döner. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah*'ında, para kazanmak için İstanbul Beyoğlu'nda çalışan Romanya'dan gelen kadınlardan bahsedilir.<sup>15</sup>

## II. Meşrutiyet'e Kadar Romanya Türklerinde Matbuat Çalışmaları

Romanya'da yaşayan Türkler arasında dergi ve gazete çalışmalarının tarihi XIX. yüzyılın sonlarına doğrudur. Özellikle Dobruca bölgesinde matbuat faaliyetleri 1878 Berlin Antlaşması ile Romanya'nın bağımsızlığını elde etmesinden sonradır. Bu dönemde İstanbul'da neşredilen dergi ve gazetelerin Romanya'da ve Dobruca bölgesinde yaşayan Türkler tarafından yakından takip edildiği de bilinmektedir.<sup>16</sup> Gazete ve mecmuaların yayın hayatına girmesinden II. Meşrutiyet'e kadar bölgede *Dobruca, Hareket,*

<sup>12</sup> Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: II, İstanbul 1989, s. 100-103.

<sup>13</sup> Bkz. Ahmet Koçak, "Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk: 'Ahmed Metin ve Şirzat yahud Roman İçinde Roman'", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (Journal of Language and Literature Studies)*, S. 5, Kış 2012, s. 221-249.

<sup>14</sup> Orhan Okay, "Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli", *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul 2006, s. 231-238.

<sup>15</sup> Konuyla ilgili bkz. Ahmet Koçak, *Türk Romanında Avrupa*, Kitabevi Yay. İstanbul 2013, 772 s.

<sup>16</sup> Edip Ömer, "Dobruca'da Türk-Tatar Basımının Tarihçesi" *Renkler Dergisi*, Bucureşti 1992, s. 143.

*Sadakat*, *Şark*, *Sadâ-yı Millet* ve *Çolpan* gibi<sup>17</sup> günlük ya da haftalık gazete ve dergiler neşredilmiştir.<sup>18</sup>

II. Meşrutiyet sonrası İstanbul'da yayımlanmaya başlanan ve Balkanlarda, Kırım'da, Orta Asya ve Osmanlı coğrafyasının her bölgesinde takip edilen gazetelerden birisi de *Tonguç*'tur.

### ***Tonguç* Gazetesinin Şekil ve Muhtevasına Dair:**

#### **1. Şekil Özellikleri:**

II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da yayın hayatına giren *Tonguç* gazetesinden çeyrek asır önce İsmail Bey Gaspıralı tarafından Kırım'da bu adla sadece bir sayı yayımlanabilen bir gazete çıkartılmıştır. Dolayısıyla Gaspıralı'nın 1883'ten 1918 yılına kadar yaklaşık otuz beş yıl yayın hayatını sürdüren Tercüman gazetesinin de ilk adımı<sup>19</sup> sayılan *Tonguç*, Kırım'da

<sup>17</sup> Bölgede neşredilen ilk Türkçe gazete olarak 1 Eylül 1888 yılında yayın hayatına başlayan *Dobruca* gazetesi, 10 Nisan 1894 yılına kadar devam etmiştir. Türkçe'nin yanında Romence'de yayımlanmıştır. *Hareket* gazetesi, 1896 yılında İbrahim Temo tarafından çıkartılmıştır. 20 Mayıs 1897'te haftalık olarak yayın hayatına giren *Sadâkât* gazetesi yaklaşık dört ay kadar yayımlanmıştır. *Şark* gazetesi, Bükreş'te 1898 yılında yayın hayatına başlamıştır. Haftalık olarak Bükreş'te İbrahim Temo tarafından çıkartılan *Sadâ-yı Millet* gazetesi birkaç ay yayımlanabilmiştir. *Dobruca* gazetesi, 1901 yılında Köstence'de yayınlanmış ancak bir sayı çıkabilmiştir. *Çolpan* gazetesi, 1909 yılında İstanbul'da iki haftada bir yayımlanmıştır ve Kırım Türkleri tarafından yakından takip edilmiştir. Bkz. Ali Aksu, "Osmanlının Romanya'dan Çekilişinden Günümüze Kadar Romanya Türklerince Yayınlanan Gazete ve Dergiler ve Mektep ve Aile Mecmuası", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I*, (Editör Mustafa Arslan), Bosna Hersek 2013, s. 50-51. Ayrıca Romanya matbuatıyla ilgili bkz. Âlim Kahraman, "Matbuat, (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2003, s. 121.

<sup>18</sup> Romanya Türklerinin kültürel dünyası ve burada yayınlanan dergi ve gazeteler konusunda geniş bir değerlendirme için bkz. Ali Aksu, "Osmanlının Romanya'dan Çekilişinden Günümüze Kadar Romanya Türklerince Yayınlanan Gazete ve Dergiler ve Mektep ve Aile Mecmuası", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I*, (Editör Mustafa Arslan), Bosna Hersek 2013, s.47-60; Ali Aksu, "Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/1Sivas 2005, s. 11-27. Ayrıca bkz. Altay Kerim, "Romanya'da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni*, Ankara 1999, s. 328-330.

<sup>19</sup> Bu konuda daha bkz. Viktor Yuryeviç Gankeviç, "Faydalı Eğlence: Kırım Tatar Millî Basınının İlk Adımı", *Emel*, S. 210, Eylül-Ekim 1995, s. 1-3.

Bahçesaray'da neşredilir.<sup>20</sup> Bu gazetenin iki ayrı baskısı yapılmıştır. İlki Bahçesaray'da, ikincisi ise Tiflis'tedir. Yavuz Akpınar'ın aktardığını göre ilk baskının kaç sayfa olduğu belli değildir, ancak 20 Cemâziyelâhir 1298 [20 Mayıs 1881] yılında Tiflis'te yayımlanan ikinci baskısı dört sayfadan müteşekkildir.<sup>21</sup>

İstanbul'da II. Meşrutiyet sonrası yayın hayatına giren *Tonguç* [*Tonghidje*] ise, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909] tarihleri arasında günlük olarak 36 (otuz altı) sayı yayımlanan bir gazetedir.<sup>22</sup> İstanbul'da neşredilen gazetenin sahip ve imtiyazı Mirza Mehmet Sait'tir.<sup>23</sup> Gazetenin ilk sayfasının sağ tarafında Tonguç epigramının altında "Her sabah çıkar" açıklaması, hemen altındaki sütunda ise numara: 1 ve aynı sütunun devamında çarşamba ve devamında da hicri ve rûmi tarihler verilmiştir.

*Tonguç* yazısının devamında sayfa dört sütuna çizgilerle bölünerek, ilk bölümde sahip ve imtiyazı: Mirzazâde Mehmet Sait, İdarehane: İstanbul Yeni Postahane arkası, başmuharrir: Ebu Rıza Namık olarak kaydedilmiştir. Gazetenin nüshasının 10 para olduğu, abone bedelinin Osmanlı ülkesi için yıllık 150 kuruş, yabancı memleketler için senelik: 120 ruble, 32 frank; altı aylık ise 70 kuruş, 60 ruble, 17 frank şeklinde açıklama yapılmıştır. Gazetenin ilk sayfasının sol tarafında ise parantez içinde büyük harflerle

<sup>20</sup> Leniyara Selimova, *Tonguç*'un (İsmi'nin alt sütununda Mecmua kaydı da vardır.) yayım yeri olarak Bahçesaray'ı verir. Bkz. "Kırım Tatar Kültür Tarihinde 'Tonguç' ile 'Şafak' Risalelerinin Önemi"

<http://www.bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/docdr-leniyara-selimova.pdf>

<sup>21</sup> Yavuz Akpınar, *Tonguç* mecmuasının dört sayfa olarak basılan ilk baskısının Yanvar [Ocak] 1881 olduğunu kaydeder. Bkz. Yavuz Akpınar, "İsmail Gaspıralı'nın Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 2*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2005, s. 13-15; Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Viktor Yu. Gankeviç, "Kırım-Tatar Basın Tarihi Üzerine Yeni Malzemeler (*Tonguç* ve *Şafak* Dergilerinin 120. Yılı Dolayısıyla)", (çev. Nazım Muradoğlu), *Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.XIII, S.1, Ocak 2007, s. 92-96; Viktor Yuryeviç Gankeviç, - Yavuz Akpınar, "İsmail Gaspıralı'nın Yayımladığı İlk 'Mecmualar': *Tonguç*, *Şafak*", *Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 1, Ocak 2008, s. 21-24.

<sup>22</sup> Kırimer de hatıralarında Kırım muhacirlerinden bazılarının İstanbul'da Tatar Cemiyeti Hayriyyesi'ni kurduğunu, *Tonguç*'u çıkardıklarını söyler. Bkz. Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993, s. 58.

<sup>23</sup> *Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Süreli Yayınlar Kataloğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Beyazıt Devlet Kütüphanesi-Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi, Tokyo 2010, s. 273; Hasan Duman, *Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, 1828-1928, İstanbul 1986, s.416.

*Tonguç [Tonghidje]* yazısı ve altında yine Fransızca olarak gazetenin sahibi ve başyazarı, altında da ücretlerle ilgili açıklamalar yer alır. Gazetenin her sayısı 4 (dört) sayfa olarak yayımlanmıştır.

## 2. Muhteva Özellikleri:

İstanbul'da Mirza Mehmet Sait'in imtiyazı ve müdürlüğü altında çıkan *Tonguç* 'un ilk sayıdaki "Başlangıç" yazısında gazetenin takip edeceği yayın çizgisi, hedefi konusunda genel bir çerçeve çizilir:

*"(Tonguç) Mümkün olduğu kadar açık Türkçe ile yazılacaktır.*

*(Tonguç) başlı başına bir gazetedir. Hiçbir politika fırkasına mensup değildir. Doğrulara kardeş, eğrilere düşmandır.*

*(Tonguç) kimse ile uğraşmaz; fakat her yolsuzluğu eserleriyle, delilleriyle gösterir.*

*(Tonguç) her şeyden bahseder fakat en ziyade Türkiye vesaire memleketleri ahval ve havadisini yazar.*

*İşte büyük hizmet edebilmek için Tonguç bütün kuvvetiyle çalışacaktır.*

*Özünü sözüne, sözünü özüne uydurmak isteyen (Tonguç) eli kalem tutan doğru söz ve özlülerden yardım, doğruluk sevenlerden rağbet görürse elbette ilerler.*

*Herhâlde tevfik Allah 'tandır.*"<sup>24</sup>

*Tonguç*, genel olarak dönemin siyasî olaylarına, günlük havadislere yer verdiği gibi, geniş Osmanlı coğrafyasında yaşayan Müslümanlar arasında bilgi alışverişini sağlamanın da bir vasıtası gibidir. Özellikle Avrupa gazetelerinden alıntılarla Batı'daki gelişmelerden okuyucular haberdar edilir. Bunun yanı sıra sağlıktan tarıma kadar günlük hayatta faydalı olacak ve okuyucuların bilgi seviyelerini artıracak yazılara da yer verilir.

Gazetenin her sayısında Balkanlarla, özellikle Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya, Romanya, Bosna Hersek, Arnavutlukla ilgili haberler vardır. Bunların yanı sıra Rusya ve Rusya'da yaşayan Müslümanlar, Avrupa'dan

<sup>24</sup> *Tonguç*, Nr. 1, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909], s. 1.



haberler de az değildir. İlk sayıdaki “Bulgaristan’ın İstiklali ve Prens Ferdinand’ın Krallığı” başlıklı makale bunlardan birisidir.<sup>25</sup>

“*Küçük Havadisler*” başlığı altında Osmanlı içinden ve yurt dışından haberlerin genel özeti vardır. Bunlardan birisi: “*Rusya: Hacı Vapurları*”dır. Kırım’a gelen ikinci hacı vapurunda 583 hacıdan 6’sının hasta olduğu, 13’ünün daha önce vefat ettiği belirtilir. Hacılar arasında Kırım Müftüsü Adil Mirza’nın da olduğu aktarılır.<sup>26</sup>

*Romanya, Köstence Müftüsü ve Romanya* başlığı altında ise üç habere yer verilir. “Romanya” başlıklı yazıda Köstence belediye heyetinin 293.7000 frank harcayarak Tuna’dan su getirilmesi için karar verdiği,<sup>27</sup> “Köstence Müftüsü” haberinde ise, Köstence Müftülüğü’ne Mecidiye kasabası Cami-i Kebir hatibi Hafız Rıfat Efendi’nin tayin edildiği bildirilir. “Gazetelerde Neler Var” bir başka başlıktır. Bu sütunda İstanbul matbuatında çıkan ve dikkate değer haberler aktarılır.

*Tonguç* gazetesinin otuz altı sayılık yayın hayatında pek çok zorluklarla karşılaştığı çeşitli sayılarda dile getirilir. Örneğin “*Tonguç’un Başına Gelenler*” başlıklı yazıda gazetenin ilk sayfasında yer alan “her sabah çıkar” ibaresi olduğu halde, onuncu sayının ancak öğleden sonra yayımlanabildiği, bunun da anlatılamayacak kadar kötü ve hatalı olduğu bilgisi aktarılır. Vaktinden sonra çıkan böyle kötü bir yayının “meydan-ı matbuata” konulamayacağı beyan edildikten sonra, bu sebepten iptal edildiği duyurulur. Yeni bir matbaa ile anlaşılmışsa da, o da gazeteyi zamanında basmayı yetiştiremez. Yapılan yanlışlık ve gecikmelerin *Tonguç* gazetesinden kaynaklanmadığı, gazetenin kendi matbaasını kurma teşebbüsünde bulunduğu, matbaasını açtıktan sonra bu kusurlardan kurtulacağı dile getirilir.<sup>28</sup>

Son sayıda ise “İfade-i Mahsusa” başlığı altında *Tonguç*’un önemli bir vazifeyi ifa etmek üzere yola çıktığı şöyle açıklanır: “Medeniyetin ruhu

<sup>25</sup> *Tonguç*, Nr. 1, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909], s. 2.

<sup>26</sup> *Tonguç*, Nr. 1, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909], s. 3.

<sup>27</sup> *Tonguç*, Nr. 1, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909], s. 3.

<sup>28</sup> “*Tonguç’un Başına Gelenler*”, *Tonguç*, Nr. 11, 22 Şubat 1324, s. 3. *Tonguç* gazetesinin birkaç sayısı bazı sıkıntılardan dolayı Cihan Matbaasında, geri kalan tamamı Tanin Matbaasında basılmıştır, Cihan Matbaasında basılan sayılardan birisi 4. sayıdır. Bkz. *Tonguç*, Nr. 4, 14 Şubat 1324 [27 Şubat 1909].

marifet, marifetin ruhu ise lisandır. İfadâtı selis, kavâidi mazbut, imlası muntazam bir lisan-ı terakkiyat-ı ilmiye ve fenniye ve tekamülât-ı hâkime ve fikriye için “fevka’l-hat müsait iken bu fevâidi câmi olmayan bir lisan bilâkis terakki ve tekamülü pek çok güçleştirir.”<sup>29</sup>

Lisanı sadeleştirmek ve milletin anlayacağı seviyeye getirmek noktasında *Tonguç*’un önemli bir vazife ifa ettiği aktararak, yaşanan buhrandan dolayı bundan sonra haftada bir yayımlanmaya devam edeceği, boyutlarının da büyüyeceği açıklanır. Abone bedelinin de eskisiyle aynı olacağı, günlük okumak isteyenlere de “Cerâid-i hâzıramızdan hangisini arzu ederlerse kendilerine gönderilecektir.” denilir.<sup>30</sup>

### 2.1. Dil ve Edebiyat Üzerine Yazılar:

II. Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan fikir akımları ve dönemin tartışılmaya başlanan meselelerinden birisi de dilde sadeleşme düşüncesidir. Bu maksatla gazetede dil ve edebiyat, özellikle yazma konusu tartışılmıştır. Çünkü geniş bir coğrafyaya yayılan Müslüman Türk Dünyasıyla birlikteliğin sağlanması, bağların güçlendirilmesi ve en önemlisi anlaşmanın sağlanması kolay değildir. Zaman zaman gazeteye gönderilen mektuplardan *Tonguç*’un dilinin sadeliği, anlaşmanın kolaylaşmasında üstlendiği önemli fonksiyona vurgunun yanında, gazetede bu konuyla ilgili çeşitli isimlerin yazdığı makaleler de dikkat çekicidir. Bahattin Sait tarafından “İşçiler-Çiftçiler de Okumalı: Artık İmlamızı Sesli Harflerle Yazalım”<sup>31</sup> başlıklı makalede, tarih boyunca Türklük adı altında yaşandığı hâlde, dil konusunda başka milletlerin dil boyunduruğu altından kurtulamadığı, en azından gelecek nesiller için bu konuda bazı adımların atılması teklif edilir. “Milletin yüzde kaç okuyup yazar ya da kaç okuduğunu anlayacak düzeydedir?” gibi hayati sorular sorularak, okuma-yazmayı kolaylaştıracağı ve yaygınlaştıracağı düşüncesiyle imla konusunda bazı teklifler sunulur. Örneğin Osmanlı Türkçesinde sesli harfleri karşılayan elif, vav ve ye’den, elif için üç, vav

<sup>29</sup> “İfade-i Mahsusa”, *Tonguç*, Nr. 36, 19 Mart 1325, s. 1.

<sup>30</sup> “İfade-i Mahsusa”, *Tonguç*, Nr. 36, 19 Mart 1325, s. 1.

<sup>31</sup> Bahattin Sait’in Türkçe için getirdiği teklifleri şu şekildedir: “Hiç değişmeyen üç kaide şu şekilde sıralanır: 1. Dal, zel, ra, ze ve vav” müstesna, sessiz harfler seslilerle daima bitişik; 2. Yalnız kalan harfler sakın kalır; 3. İki sakın bir yerde olursa yine bitişecektir. Ona göre kullanılacak sesli harfler de şu şekildedir: 1. Elifin üzerine uzatma işareti ile: Harekesiz elif ve kısa hemze. Vav için dört farklı önerisi vardır: Vav=ou bulmak, vav=o solmak, vav: u sürmek, vav: eu görmek, ye için de iki önerisi vardır: Ye: bl kıldı, ye: i giydi. Bursalı Sait, “İşçiler-Çiftçilerde Okumalı: Artık İmlamızı Sesli Harflerle Yazalım”, *Tonguç*, Nr. 11, 22 Şubat 1324, s. 4.

için dört ve ye için iki farklı sesli harf önerisi yapılır. Yazar başka bir makalesinde de yazının tarihini işler.<sup>32</sup> M. Masum ise, “Türkçe Yazılabilir mi Yazılamaz mı?” başlıklı makalesinde Türkçe yazalım diyenlerin kastettikleri şeyin, Türkçede kullanılan Arapça, Farsça kelimeleri atıp Türkçe kelimelerle yazmak şeklinde olduğunu ifade eder. Ancak insanlar bu düşüncede olanlara mesafeli yaklaşmışlardır. Çünkü bunlar Türkçe yazalım derken ortaya bir şey koyamamışlardır. Bunlar “sade yazalım, Türkçeyi sadeleştirelim.” sözünü tekrar etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Çünkü bu görüşün sağlam bir temeli yoktur, Arapça, Farsça kelimeleri atarak yazmaya kalkınca, elde derdini anlatacak bir dil kalmayacaktır. Dilin belagati kayborduğu gibi, istenileni de anlatacak durumda olunmaz. Türkçenin kendine has bir belagati vardır ve bu Arapça ve Farsçanın tamamen dışındadır. Çünkü Türkçe bu dillerden başka bir köken ve yapıya sahiptir. Türkçeden Arapça ve Farsçanın ancak kuralları çıkartılabilir. Burada dile getirilen düşüncelerin Ömer Seyfettin’in “Yeni Lisan” makalesinden daha önce tartışılan konulardan birisi olduğu görülmektedir. Bu sayede dilin bağımsızlığının kazanılmış olacağı söylenir. Bu kaideler atıldı mı, Arapça Acemce terkiib-i izafiler, terkiib-i tavsifler kalmayacaktır. “Bu terkipler artık hep Türkçe olacaktır.” Bu kaideler çıkartılınca bir karışıklığın, bir eksikliğin hissedilemeyeceğini beyan eden yazar, bunların Türkçelerinin zaten kullanıldığını söyler. Bunu kaldırmakla bir zorluktan kurtulmuş da olunacaktır.<sup>33</sup>

Gazete edebî yönden zengin bir muhtevaya sahiptir. Dil ve edebiyat tartışmalarıyla beraber, birkaç sayı istisna, gazete sayfalarında şiirlere de yer vermiştir. Gazetede yayımlanan şiirlerden on dört tanesi “Türkçe Şiirler” başlığı altında M. Servet ve Servet mahlasıyla yazılmıştır. Hece vezni ve sade bir dille yazılan şiirlerde daha çok vatan, askerlik, birlik olmak (ittihad), ana sevgisi, babaya hürmet, hasret, çocuk sevgisi gibi bütün toplumu ilgilendiren temalar işlenmiştir. Yardım, merhamet ve çalışma azminin işlendiği “Tatar Kardeşlerime!” şiirinde bu duygular şu şekilde dile getirilir:

*“Tatarların yüreğinde merhametin duygusu,  
Birbirine yardım etmek hepsinindir kaygısı*

<sup>32</sup> Bahattin Sait, “Yazı ve Yazımızın Tarihçesi”, *Tonguç*, Nr. 12, 23 Şubat 1324, s. 1-2.

<sup>33</sup> M. Masum, “Faidelel Bilgiler: Türkçe Yazılabilir mi, Yazılamaz mı?” *Tonguç*, Nr. 25, 8 Mart 1325, s. 3-4.

*Ey Tatarlar: Bizim için çalışmanın vakti bu,  
Anamızdı, babamızdı, ne gayretli ne uslu  
Birleşerek çalışalım, yüce olsun namımız  
Çalışmakla iyi olur elbette encamımız”<sup>34</sup>*

Dörder mısra ve on kıtadan oluşan “Analık” şiiri de halis bir Türkçe ve halk diliyle yazılmıştır. Köy hayatının tasvir edildiği şiirde, köyde yaşayan bir ailenin tek oğlunun askere gitmesi ve sakat (özürlü) olarak köyüne dönmesi işlenir:

*“Köyümüzde üç kişi idi hâllerinde yaşayan:  
Ayşe Kadın kocasıyla, oğulcuğu Kel Hasan.  
Kocasına derler idi bizim köyde dal taban  
Çift çubuk yok, koyunlara olmuş idi bir çoban”<sup>35</sup>*

Yine gazetede gönüllü olarak askere yazılan Mehmet ile yavuklusu Zeynep’in vatan sevgilerini kendi aşklarından üstün tutmalarını dile getirdikleri “*Mehmet’in Yavuklusu*.”<sup>36</sup>, geçim sıkıntısı sebebiyle çalışmak zorunda kalan çocukları anlatan “*Gazete Satan Çocuk*”<sup>37</sup> ve yine yoksul ve perişan şekilde sokaklarda gezen çocukların tasvir edildiği “*Öksüz Çocuklar*”<sup>38</sup> şiiri bunlardan bazılarıdır. Bu son şiirde, “yalın ayak, başı açık sürü ile çocuklar”ın “bir lokmacık ekmek için” herkese el açarak büyümeleri neticesinde, terbiye edilmez ve eğitim görmezlerse ilerde problem olarak toplumun karşısına çıkacakları ifade edilir.

“Darü’ş-şafaka, Talebe Kardeşlerime!” başlıklı şiirde de özellikle “yetimlerin, yoksulların ocağı” olarak tasvir edilen Darü’ş-şafaka, merhametli bir atanın kucağına benzetilir. Bu kurum sadece bilgi, hüner

<sup>34</sup> M. Servet, “Tatar Kardeşlerime!” *Tonguç*, Nr. 3, 5 Safer 1327/ 13 Şubat 1324, s. 3.

<sup>35</sup> M. Servet, “Analık”, *Tonguç*, Nr. 3, 5 Safer 1327/ 13 Şubat 1324, s. 3

<sup>36</sup> M. Servet, “Türkçe Şiirler: Mehmet’in Yavuklusu”, *Tonguç*, Nr.6, 16 Şubat 1324, 8 Safer 1327, s. 3.

<sup>37</sup> M. Servet, “Türkçe Şiirler: Gazete Satan Çocuk”, *Tonguç*, Nr. 9, 19 Şubat 1324 s. 2.

<sup>38</sup> Servet, “Öksüz Çocuklar”, *Tonguç*, Nr. 12, 23 Şubat 1324, s. 4.

öğretmez; birlik olmayı, şefkati merhameti, okumayı yazmayı ve esas olarak insanlığı öğretir.<sup>39</sup> “Çiftçiler”<sup>40</sup> şiirinde de gün doğumuyla beraber tarlaya gelen ve gün batımına kadar alın teri dökerek çalışan karı-kocanın çalışmaları anlatılır. “Babalık”<sup>41</sup> şiiri, kendi evlatları dışında bir ağa olarak etrafında yaşayanlara da aynı şefkatle yaklaşılması gerektiğini işler. Vatan ve askerlik konularının işlendiği “*Asker Geçerken*”<sup>42</sup>, toplumların mahvına, yuvaların yıkılmasına sebep olan sosyal muhtevalı “Kumar”<sup>43</sup>, “İçki”<sup>44</sup> gibi adlar altında şiirler de yayımlanmıştır. Anadolu Türkçesi ve içten duygularla içkinin nasıl bir tahribat yaptığı şu şekilde anlatılır:

*İçkidir ki genç yaşında ömürleri bitiren,  
Yavruları yetim eden babaları götüren,  
İçkidir ki ev bark yıkan, karı koca ayıran,  
Arkadaşı düşman edip pala, bıçak...  
Bu dünyada içki ile gelir hep belalar  
İçkililer arasında eksik olmaz gavgalar.  
İçkidir ki insanları harlıklara düşüren..*

II. Meşrutiyet sonrası bir düşünce akımı olarak da ortaya çıkan ve birlik olmayı esas olan “İttihad”<sup>45</sup> başlıklı şiirde de güçlü olmanın yolunun kenetlenmekten geçtiği belirtilir.

Bunun dışında gazeteye mekteplerden ya da askerler tarafından gönderilen şiirler de vardır. Askerlik teması sadece M. Servet tarafından değil, Ferit isimli bir şair tarafından da “*Ey Ordu*”<sup>46</sup> başlığıyla dile getirilir.

<sup>39</sup> Servet, *Tonguç*, Nr. 14, 25 Şubat 1324, s. 2.

<sup>40</sup> Servet, “Türkçe Şiirler, Çiftçiler”, *Tonguç*, Nr.15, 26 Şubat 1324, s. 2.

<sup>41</sup> Servet, “Türk Duyguları: Babalık”, *Tonguç*, Nr.16, 27 Şubat 1324, s. 3.

<sup>42</sup> Servet, “Türk Duyguları: Asker Geçerken”, *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 3.

<sup>43</sup> Servet, “Türk Duyguları: Kumar”, *Tonguç*, Nr. 21, 4 Mart 1325, s. 3.

<sup>44</sup> M. Servet “Türkçe Şiirler: İçki”, *Tonguç*, Nr. 11, 22 Şubat 1324

<sup>45</sup> Servet, “İttihad”, *Tonguç*, Nr. 30, 13 Mart 1325, s. 2.

<sup>46</sup> Ferit, “Türk Armağanı: Ey Ordu”, *Tonguç*, Nr. 8, 18 Şubat 1324, s. 2.

Ahmet Sıtkı'nın "*Türk Duyguları*"<sup>47</sup>, Askeri Talebesinden Osman'ın "*Taşra Çocuğunun İsteği*"<sup>48</sup>, Mustafa Kemal'in askere ithaf ettiği "*Armağan*"<sup>49</sup> gibi şiirler de yayımlanmıştır.<sup>50</sup> Ayrıca Yunus isimli bir şahıs tarafından beş bölümden oluşan ve her bölümde ikişer beytin yer aldığı "*Tatarca Şiirler*"<sup>51</sup> de yayımlanmıştır. Gazetenin okuyucu kitlesini anlamak açısından, Tatar Türkçesiyle şiirler olduğu gibi, Çağatay dilinde yazılmış şiirler de vardır.<sup>52</sup>

*Tonguç* gazetesinin geniş Osmanlı coğrafyasında ne kadar yankı uyandırdığı, nerelere kadar ulaştığı ya da etkisinin nasıl olduğunu yansıtan metinlerden birisi de mektuplardır. Özellikle buralarda verilen bilgilerle farklı bölgelerdeki siyasi ve edebî gelişmeleri okumak mümkündür. Bu mektupların gazete yönetimi tarafından seçilerek konulmuş olduğu göz ardı edilmeden şu ifade edilebilir ki, *Tonguç* kısa yayın hayatında beklenenin üzerinde bir ilgi ve tesir uyandırmıştır. Nitekim gazetenin daha ilk sayısından itibaren genelde Osmanlı'nın tamamına, özelde ise Balkanlar ve Kırım coğrafyasına yakın ilgi gösterdiği, bunun da okuyucular tarafından dikkatle takip edildiği anlaşılmaktadır. İlk sayısında "Kırım'da çıkan (Tercüman) gazetesinden alınmadır: Tataristan Mektupları" başlığı altında

<sup>47</sup> Karahisar-ı Şarkîli Ahmed Sıtkı, "*Türk Duyguları*", *Tonguç*, Nr. 25, 8 Mart 1325, s. 2; "*Türk Duyguları: Tonguç Gazetesine*", Nr. 28, 11 Mart 1325, s. 2-3; Servet, "İttihad", *Tonguç*, Nr. 30, 13 Mart 1325, s. 2.

<sup>48</sup> Askeri Talebesinden Osman, "*Taşra Çocuğunun İsteği*", *Tonguç*, Nr. 24, 7 Mart 1325, s. 2-3.

<sup>49</sup> Mustafa Kemal, "*Türkçe Şiirler: Armağan*" *Tonguç*, Nr.13, 24 Şubat 1324, s. 2-3.

<sup>50</sup> *Tonguç* gazetesinde çıkan şiirlerin listesi şu şekildedir. M. Servet, "Tatar Kardaşlarım!", Nr. 3, 5 Safer 1327/ 13 Şubat 1324, s. 3; M. Servet, "Analık", Nr. 3, 5 Safer 1327/ 13 Şubat 1324, s. 3; M. Servet, "Türkçe Şiirler: 'Mehmet'in Yavuklusu'", Nr. 5, 15 Şubat 1324, s. 3; M. Servet, "Türkçe Şiirler: Gazete Satan Çocuk", Nr. 9, 19 Şubat 1324, s. 2; Yunus, "Tatarca Şiirler", Nr. 10, 20 Şubat 1324, s. 2; Servet, "Öksüz Çocuklar", Nr. 12, 23 Şubat 1324, s. 4; "Türkçe Şiirler: Armağan, Çoban Armağanı Çam Sakızı", Nr.13, 24 Şubat 1324, s. 2-3; Servet, "Türkçe Şiirler: Darü's-Şafaka Talebe Kardeşlerime", Nr. 14, 25 Şubat 1324, s. 2; Servet, "Türkçe Şiirler, Çiftçiler", Nr.15, 26 Şubat 1324, s. 2; Servet, "Türk Duyguları: Babalık", Nr.16, 27 Şubat 1324, s. 3; Servet, "Türk Duyguları: Asker Geçerken", Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 3; Dârü'l-Muallimin-i Âliye Edebiyat Muallimi Karahisar-ı Şarkîli Ahmet Sıtkı, "Köylü Bir Türk Askeri", Nr. 19, 2 Mart 1325, s. 4; Servet, "Türk Duyguları: Kumar", Nr. 21, 4 Mart 1325, s. 3; "Türk Duyguları: Tonguç'a Tebrik", Nr. 24, 7 Mart 1325, s. 2-3; Askeri Talebesinden Osman, "*Taşra Çocuğunun İsteği*", Nr. 24 7 Mart 1325, s. 2-3; Karahisar-ı Şarkîli Ahmet Sıtkı, "Türk Duyguları", Nr. 25, 8 Mart 1325, s. 2; "*Türk Duyguları: Tonguç Gazetesine*", Nr. 28, 11 Mart 1325, s. 2-3; Servet, "İttihad", Nr. 30, Cuma 13 Mart 1325, s. 2.

<sup>51</sup> Yunus, "Tatarca Şiirler", *Tonguç*, Nr. 10, 20 Şubat 1324, s. 2.

<sup>52</sup> Bursa'da Muhacir Talip Çelebi, "Çağatay Dili Üzerine Beyan-ı Hal", *Tonguç*, Nr. 14, 25 Şubat 1324, s. 3.

İsmail Bey Gaspiralı'nın yayımlarından aktarmalar vardır. Yazıda, Macarların aslının Hun İmparatorluğu'na dayandığı, dolayısıyla dinleri ayrı olsa da aynı kandan geldikleri için bir yakınlığın olduğuna işaret edilir. Arpat Kolando tarafından kaleme alınan mektupta, Rusya Müslümanları birazcık harekete geçip, çalışmaları ortaya çıkmaya başlayınca “Yeni Doğma Bir Millet” olarak Rusya'daki Müslümanları Avrupa'ya takdim eden Macarlar olduğu ifade edilir. Kolando, Budapeşte'de Fransızca yayımlanan *Hungarya* gazetesindeki “Tataristan Mektupları”nın tercümesini yaparak *Tonguç* gazetesine gönderir.<sup>53</sup> Orhan Necdet tarafından Dobruca'dan gönderilen başka bir mektupta ise, Avusturya ile İstanbul arasında bir uzlaşma sağlandığına işaret edilerek, “Yalnız boykotun bize bahsettiği bazı meşailikten dem vuralım. O da şimdiki hâlde başımıza giydiğimiz kalpaklardır. Ne kadar da rahat ediyoruz. Haftada üç kere kalıp parası yok. Güzel kuzu derisinden yapılacak olursa senelerce başımıza giyebiliriz. Hele bizim Kırım kalpakları eskimek bilmez hem de güzel çarpar. Tekrar konuya dönecek isek yarı fazla olan ot püskülden vaz geçelim. Mısır koçanı başındaki bıyıklar gibi nedir o...”<sup>54</sup> denilerek Batı'dan getirtilen “ecnebi otu” için devletin hazinesinden yüzbinlerce dolar ödenmesi eleştirilir. Püskül kullanılması lağvolduğu halde hazine-i millet birçok kazanacağı gibi püskül yerine ufak bir düğme konulduğu halde güzellikten de bir şey kaybetmez.<sup>55</sup>

Başka bir mektupta ise, çocuklara dikkat çekilir. İstanbul sokaklarında perişan ve sefalet içerisinde oynayan çocukların yüzde doksanının muhacir Tatar çocukları olduğuna işaret edilir. Hâlbuki Tatar muhacirleri çalışkan, okumak yazmak ve tahsil-i ilim etmek heveslisi insanlar oldukları için, içlerinden memlekete hizmet edecek iyilerinin çıkabileceğinden bahsedilir. İstanbul'da Tatar Cemiyet-i Hayriyyesi'nin yardımıyla geceleri okumak için açılan mekteplerde bu çocukların eğitilebileceği, aynı şekilde Bursa'da da böyle bir okulun açılmasının faydalı olacağı belirtilir.

Gazete tarafından yapılan yorumda da toplanan yardımlarla İstanbul'da Tatar Cemiyet-i Hayriyyesi tarafından şimdilik bir gece mektebinin açıldığı, îâneler yoluyla benzer okulun Bursa'da da açılacağı temennisi dile getirilir.<sup>56</sup>

<sup>53</sup> *Tonguç*, Nr. 1, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909], s. 2-3.

<sup>54</sup> Orhan Necdet, “Mektuplar: Dobruca'dan”, *Tonguç*, Nr. 12, 23 Şubat 1324, s. 3.

<sup>55</sup> *Tonguç*, Nr. 12, 23 Şubat 1324, s. 3.

<sup>56</sup> “Bir Mektup”, *Tonguç*, Nr.16, 27 Şubat 1324, s. 4.

Dobruca'dan gönderilen ikinci mektup ise, bölge insanı ve sorunları hakkında daha geniş bilgi verilir. Çünkü mektup sahibi Köstence sancağını, köyleriyle beraber gezerek gözlemlerinden hareketle bu mektubu kaleme almıştır. Mecidiye'de yaşayan Müslümanların “hükümet-i mahalliye” ile aralarında bazı sıkıntılar olsa da, Müftü Hafız Rıfat Efendi bunu düzeltmeye çalışmaktadır. Bu soğukluğun sebeplerinden birisi, Romanya hükümetinin İslam Mekteb-i İbtidaiyelerini kapatmasıdır. Bu mektepler Hıfzı's-Sıhha Nizamnamesi'ne göre yapılmadığı için kapanmış, ciddi bir teşebbüs olmadığından tekrar açılmamıştır. Yeni müftü tekrar açılması için çalışmaktadır.

Bölgedeki medreseye eski Hristiyan müdür yerine yeni bir Hristiyan müdür atanmıştır. Muallimler eski muallimlerdir. Atmış dört talebesi olan medresede öğretilen pek bir şey de yoktur. “Ulûm-ı diniyyeyi öğrenmek şöyle dursun, ancak okuyabiliyorlar. Hülâsa medrese ıslahata muhtaçtır.”<sup>57</sup>

Müslüman Türklerin yoğun olarak yaşadığı, Mecidiye kasabası ile Tolcu arasına açılacak ateş arabası yolu sayesinde, bölgeye çok sayıda asker geleceği için buralarda büyük bir canlanmanın ve terakkinin olacağı ifade edilir. Bölgede kış aylarının çok şiddetli geçmesi, kar kalınlığının bir buçuk metreden ziyade olması, hatta Tuna nehrinin donması, özellikle hayvan yemi konusunda büyük sıkıntılara sebep olduğu bilgisi aktarılır.

Yeni müftünün riyaseti altında İslam idare cemiyetinin yeni bir nizamname hazırlamak üzere toplandığı ve bazı ıslahat çalışmalarına başlayacağı bilgisi de verilir. Mektubun son cümlesi dikkat çekicidir: “İki buçuk Tatar kaldık ele ele verip çalışalım.”<sup>58</sup>

Gazetede yayımlanan mektupların bir kısmı *Tonguç*'u methetme babında olsa da, içerisinde dile getirilen meseleler önemlidir. Köstence'den Çelebizade Mehmet Zihni tarafından gönderilen mektupta “Tonguç” gazetesinin, “Anadiliyle konuşur, baba izinden gider bir hayırlı evlat” olduğu belirtilir. Romanya topraklarına göç eden ya da burada yaşayan Müslümanların neden geri kaldıklarıyla ilgili de önemli tespitlere yer verilir: “Bu memlekete hicretimizden bu ana kadar ilim ve maarifçe zerre kadar terakki edemeyip diğer kavimlere göre pek geride kaldığımızın sebebi, vesait

<sup>57</sup> Orhan Necdet, “Mektuplar: Dobruca'dan Mektup, (Mecidiye: 25 Şubat 1324), *Tonguç*, Nr. 18, 1 Mart 1325, s. 4.

<sup>58</sup> Orhan Necdet, “Mektuplar: Dobruca'dan Mektup, (Mecidiye: 25 Şubat 1324)”, *Tonguç*, Nr. 18, 1 Mart 1325, s. 4.



ve muavenetin yokluğudur. Türkiye’de çıkan kitaplar ve gazetelerden istifade ise, bizim için müşkil idi. Çünkü konuştukları dil anadil değil, kendileri gibi okumuş adamların meydana çıkardığı bir dil idi, kendileri yazar kendileri anlardı. Bizim gibi biçare cahiller için faydalanmanın ve din kardeşlerimizin hâllerinden haber almak mümkün değildi. Hamdolsun bugün “Tonguç” bu mutlu evlat bu mühim noktayı anladı, kadrini bildi...”<sup>59</sup>

Dobruca’dan gelen bir başka mektupta da Romenler ile burada yaşayan Müslümanların iyi geçindikleri, Romanya hükümetinin de hiçbir şeye ses çıkarmayan, itaatte kusur etmeyen bu insanlara karşı çok iyi davrandığı ifade edilir. Hatta Romanya hükümeti Plevne gazisi olan insanlara beşer hektarlık arazi de dağıtma sözü vermiştir.<sup>60</sup>

“Osmanlı Milleti Romen Kavmi” başlıklı Orhan Necdet’in kaleme aldığı mektupta ise Romanya Müslümanlarının sosyal hayatı ve siyasî haklarıyla ilgili etraflıca bilgi vardır. Buna göre Romanya hükümeti Dobruca’da yaşayan Türkler arasından mebus seçerek kendilerini temsil etmesi için siyasî haklar vermiştir. Romanya’nın gerçek iyiliğini isteyen dostu Osmanlı’dır ve bu devletin tebayiinde bulunan Hristiyanlar arasında “Koca Ulah” unsuru kadar devletin emirlerine sadık bir millet yoktur. İşleriyle meşgul olan Romenler hükümete sadıktırlar ve sadakatlerinden de şimdiye kadar ayrılmamışlardır. Romanya hükümetinin de Osmanlı toprağında bulunan Ulahlara karşı büyük bir muhabbeti vardır. Ancak bu muhabbet kavmiyetçilik düşüncesinden kaynaklanmaz. Romanya devleti milliyet ve cinsiyet noktasından Osmanlı Hristiyanlarıyla nispeti bulunan bazı hükümetler gibi “falan mahalde bulunan halk bana aittir.” diyerek o yerlerin hiçbir zaman Romanya’ya terk ve ilhakını asla teklif ile isteyemeyecektir. Romanya’da yaşayan Hristiyanlar Osmanlı toprağında yaşayan Ulahları kendilerinin kardeşi olarak bilmekte ve huzurlu şekilde yaşamalarını istemektedir. Tıpkı bir Osmanlı insanının dünyanın öte başındaki Müslümanları rahat ve mesut gördükçe sevineceği gibi.

Osmanlı’nın hâkimiyeti altında yaşayan Romenlerin Osmanlı toprağını parçalamak isteyenlere karşı Osmanlı ile bir ve beraberdirler, bunu yerine getirmek için vazifeye hazırdırlar.<sup>61</sup>

<sup>59</sup> Çelebizade Mehmet Zihni, “Mekâtib: Köstence 9 Mart 1909”, *Tonguç*, Nr. 34, 17 Mart 1325, s. 3-4.

<sup>60</sup> “Dobruca’dan”, *Tonguç*, Nr. 34, 17 Mart 1325, s. 4.

<sup>61</sup> Orhan Necdet, “Mekâtib: Dobruca’dan: Osmanlı Milleti Roman Kavmi”, *Tonguç*, Nr. 31, 14 Mart 1325, s. 4.

*Tonguç*'un ne kadar geniş bir coğrafyadan takip edildiğini ve ilgiyle okunduğunu gazetenin taşrada dağıtımının yapıldığı yerler ve verilen adresler üzerinden de anlamak mümkündür. Bandırma, İzmit, Ankara, Bilecik, Eskişehir, Edirne, Üsküp, Silistre, Şumnu, Köstence, Varna ve Bahçesaray bunlar arasındadır. Bu şehirlerdeki açık adresler de verilir: Varna'da Ümit Kıraaathanesi Derviş Mustafa Efendi; Köstence'de Saatçi Emir Salih Murtaza Efendi; Kırım Bahçesaray'da ise Kitapçı Ali Târi Efendi gibi.<sup>62</sup>

Gazetenin dar yazar kadrosu arasında Ahmet Hilmi, Özdemir<sup>63</sup> mahlasıyla kültürel seviyeyi artırma ve siyasî bilinçlenmeyi geliştirme noktasında önemli yazılar kaleme almıştır.<sup>64</sup> Özdemir mahlasıyla gazetede yayımlanan makale sayısı yirmi yedidir. Onun "İttihad-ı İslam" Gazetesi Sahibi Hilmi" adıyla da gazetede bir makalesi yayımlanmıştır.<sup>65</sup> Ayrıca İstanbul'da Bulgar zulmüne karşı düzenlenen bir mitinge *Tonguç* gazetesi sahibi Mirza Sait Bey'le "İttihad-ı İslam" gazetesi sahibi Ahmet Hilmi'nin beraber katıldığı, Ahmet Hilmi Bey'in bir konuşma yaptığı haberi de aktarılır.<sup>66</sup>

Gazetede yayımlanan tek tefrika da Özdemir mahlasıyla Ahmet Hilmi'ye aittir. "Yeryüzünde Yaşadığımız 'Yer'i Bilmemiz Gerekir" başlıklı tefrikada, coğrafya ve nüfus konularında bilgiler verilir.<sup>67</sup>

*Tonguç* gazetesi sadece siyasî ve sosyal meselelerle ilgili değil, halkı bilgilendirmek için tarım ve sağlık alanlarında da yazılara yer vermiştir.

<sup>62</sup> *Tonguç*, Nr. 24, 7 Mart 1325, s. 4. Bu sayıdan itibaren her sayının son sayfasında gazetenin temin edilebileceği yerlerin ismi verilmiştir.

<sup>63</sup> Ahmet Hilmi Efendi'nin kendisinin çıkardığı gazete ve dergilerde de adı dışında Özdemir gibi müstear isimlerle şiirler ve makaleler yazdığı bilinmektedir. Bkz. Ahmet Koçak, *Hikmet Yazıları*, 2. Bas. İnsan Yay. İstanbul 2009, s. 396-397; Fevziye Abdullah Tansel, "Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin Özdemir Mahlasıyla Yayımladığı Türklük-İslam Birliği Mefkûresini Müdafaa Ettigi Şiirleri", *TDA*, S.12, Haziran 1981, s. 149-171.

<sup>64</sup> Bu konuyla ilgili en geniş bilgi için, (bkz. M. Zeki Ekici, *II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi) İstanbul 1997, s. 74-79.

<sup>65</sup> "İttihad-ı İslam" Gazetesi Sahibi Hilmi, "Düşündüklerimiz", *Tonguç*, Nr. 24, 7 Mart 1325, s. 1.

<sup>66</sup> "Dünkü Miting (Toplanma)", *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 2.

<sup>67</sup> Okuyucunun sosyal ve coğrafi bilgisini geliştirmeyi hedeflenerek yapıldığı tahmin edilen bu tefrika ilk olarak 16. sayı ile başlar ve daha sonra "Karalar", Tefrikanın yayımlandığı sayılar için bkz. Özdemir, "Yer:", *Tonguç*, Nr.16, 27 Şubat 1324, s. 2; *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 132, s. 2; *Tonguç*, Nr. 19, 2 Mart 1325, s. 2; *Tonguç*, Nr. 23 Cuma 6 Mart 1325, s. 2.

Nitekim bu yolda tarımla uğraşan insanların bilgilerini artırmak için bahçıvanlık, çiftçilik, ipek böcekçiliği gibi konularda yazılar yayımlanmıştır. Ömer Adil<sup>68</sup>, Karahisar-ı Şarkîli Ahmet Sıtkı<sup>69</sup>, Süleyman Bahri<sup>70</sup> Ahmet Besim<sup>71</sup>; sağlık ve fen konularında Doktor Kadri Selim<sup>72</sup>, Tıbbiyeli İbrahim Safa<sup>73</sup>, Harun Reşit<sup>74</sup>, Hocaşade Abdurrahman<sup>75</sup> Tıbbiye-i Askeriyeden Yunus Fehmi<sup>76</sup> bu konularda yazı kaleme alan isimlerdendir.

### 2.3. Romanya ve Kırım Tatar Müslümanlarıyla İlgili Muhtelif Haberler:

Yukarda da ifade edildiği gibi *Tonguç* gazetesi sadece Anadolu'da değil Balkanlarda, Romanya'da ve Kırım'da da yakından ve ilgiyle takip edilmiş bir gazetedir. Dolayısıyla gazetenin sayfalarında bu konularla ilgili sıkça haberlere, mektuplara ve açıklamalara yer verilir. Bu haberler, bazen muhacir Tatarların ahvaline, bazen cemiyet haberlerine, bazen de farklı bir bölgedeki sorunun gündeme getirilmesine dairdir. Romanya ve Dobruca bölgesiyle ilgili çıkan haberlerden bazıları şu şekildedir:

Romanya ile Türkiye arasında imzalanan gümrük mukavelesi ile mal alım satımı kolaylaşmıştır. Ancak bu anlaşmada sınırlı sayıda malzeme kaydedildiği için Romanya'ya mal satmak isteyen Anadolu'dan gelen tüccarlar, o anlaşmada olmayan mallar için çok büyük gümrük vergisine tabi tutulmaktadırlar. Örneğin, Bursa'dan Köstence'ye pekmez ve reçel getiren bir kişiye, Romanya hükümeti her yüz kilosu için 110 ( yüz on) frank gümrük

<sup>68</sup> Ömer Adil, “Bahçıvanlık: Patates Yetiştirilmesi ve Dikilmesi”, *Tonguç*, Nr. 2, 12 Şubat 1324, s. 4; Ömer Adil, “Bahçıvanlık”, *Tonguç*, Nr. 9, 19 Şubat 1324, s. 4.

<sup>69</sup> Karahisar-ı Şarkîli Ahmet Sıtkı, Çiftçilik, *Tonguç*, Nr. 25, 8 Mart 1325, s. 4.

<sup>70</sup> Süleyman Bahri, “Vergi-Köylüimize”, Nr. 24, 7 Mart 1325, s. 4; Süleyman Bahri, “Bilgi – Köylülerimize”, *Tonguç*, Nr. 27, 10 Mart 1325, s. 3.

<sup>71</sup> Bursa Ziraat Mektebi Müntesiplerinden Erkirili Ahmet Besim “İpekçilik: Memâlik-i Osmaniye’de İpek Böcekçiliği, *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 4.

<sup>72</sup> Doktor Kadri Selim, “Hıfzıssıhha: Çocuk Sahiplerine”, *Tonguç*, Nr.1. Çarşamba 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909], s. 4.

<sup>73</sup> Tıbbiyeli İbrahim Safa, “Ana Kucağı Çocuğun İlk Mektebidir”, *Tonguç*, Nr.16, Cuma 27 Şubat 1324, s. 3.

<sup>74</sup> Harun Reşit, “Sağlık”, *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s.4; Harun Reşit, “Fennin Luzum-ı Ehemmiyeti”, *Tonguç*, Nr. 10, 20 Şubat 1324, s. 1.

<sup>75</sup> Hocaşade Abdurrahman, “İslam Muhacirleri”, *Tonguç*, Nr. 2, 12 Şubat 1324, s. 1; Hocaşade Abdurrahman, “Bir Hizmet”, *Tonguç*, Nr. 10, 20 Şubat 1324, s. 3; Hocaşade Abdurrahman, “Köylülere -1-”, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 3-4; Hocaşade Abdurrahman, “Faideli Yazılar: Emlak ve Arazi Vergisi Tarifât”, *Tonguç*, Nr. 28, 11 Mart 1325, s. 4.

<sup>76</sup> Tıbbiye-i Askeriyeden Yunus Fehmi, “Öksürük ve Öksürük Çekenlere”, *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 4.

istemiştir. Bu şartlarda ticaret yapmanın imkânsız olduğu belirtilerek, bu durum Meclis-i Mebusan'ın nazarına sunulur.<sup>77</sup>

Bir başka haberde de “İdare-i Meşrutiyet”in Dobruca’da uygulamaya geçilmesi noktasında dört maddelik bir layihanın “Meclis-i Ayan”a sunulduğu<sup>78</sup>, kısa süre sonra da kabul edildiği belirtilir.<sup>79</sup> Gazetenin Romanya’da yaşayan Müslümanlara ne kadar yakın olduğunu gösteren bir ilanda ise, Rumence’den Türkçeye tercüme ettirecek evrakı olan Dobruca muhacirleri için Romanya sefarethanesinde çalışan bir kişinin adı verilerek ona müracaat etmeleri tavsiye edilir.<sup>80</sup>

Kırım ve Kırım Tatarlarına da gazetede geniş şekilde yer verilir. Özellikle Bahçesaray’da neşredilen ve Tatarların en büyük gazetesi olan İsmail Bey Gaspıralı’nın “Tercüman”ı onların haber kaynaklarından birisidir. Bu gazeteden aktarılan “Hürriyet-i Diniyye” başlıklı haberde şöyle denilir: Duma’nın “hürriyet-i diniyye” şubesinde kararlaştırılan bir layihaya göre 21 yaşına gelen kişi ceza kanunu ile yasaklanmamış dinlerin herhangi birisini seçebilmektedir, balığ olmayanların ise, ata, ana ve vasisinin müsaadesine muhtaçtır.<sup>81</sup>

“Rusya’da Tatarlar: Sonuna Bakalım” başlıklı makalede de sabırlı, çalışkan, yiğit, çevik ve çok akıllı olmalarıyla bilinen Tatarların şimdiye kadar, hele Kazan Tatarlarının bütün bütün Ruslaşmamış olmasının şaşılacak bir durum olduğu, çünkü Rusların geçen zaman içerisinde Tatarlara yaptığı ağır zulümleri hangi millet görmüş olsaydı, yok olacağı belirtilerek: “Yirmi milyon Tatar bugün İslam’ın bir direğidir. Hepsini gözünü açtı.” denilir.<sup>82</sup>

Kırım’ın günlük hayatında yeni gelişmeleri yakından izlendiği, bunu gazeteleri takip edenlerin de kolaylıkla görebileceği belirtilir. Örneğin Bahçesaray’da alafranga fırın ve şekerçi dükkânı kurularak her türlü üretim yapılmaktadır. Alafranga olarak, Petersburg ve Varşova usulünde yaşamaklar

<sup>77</sup> Köstence Tacirlerinden Kurt Nazar tarafından yazılır. *Tonguç*, Nr. 8, 18 Şubat 1324, s.4.

<sup>78</sup> Sunulan bu layiha ile Dobruca’dan sekiz mebus beş ayan seçileceği belirtilir. “Türk Âlemi: Dobruca Havadisı”, *Tonguç*, Nr. 27, 10 Mart 1325, s. 3.

<sup>79</sup> “Dobruçalılar, Hukuk-ı Siyasiyye”, *Tonguç*, Nr. 35, 18 Mart 1325, s. 2.

<sup>80</sup> Romanya Sefarethanesi’nde çalışan bu kişinin ismi Mösyö Pugo’dur. “Dobruca Muhacirlerine”, *Tonguç*, Nr.13, 24 Şubat 1324, s. 4.

<sup>81</sup> “Kırım’da Çıkan Tercüman Gazetesinden: Hürriyet-i Diniyye”, *Tonguç*, Nr. 14, 25 Şubat 1324, s. 3.

<sup>82</sup> İlhanoglu, “Rusya’da Tatarlar: Sonuna Bakalım”, *Tonguç*, Nr. 18, 1 Mart 1325, s. 4.

dikilebilmekte, alafranga giyim tarzılığı yapılmaktadır.<sup>83</sup> Ayrıca Bahçesaray’da “Teavün Bankası” işlemeye başlamış, toprak almak isteyenlere de kredi vermektedir.<sup>84</sup>

Başta İstanbul, Akmesic ve Dobruca olmak üzere farklı bölge ve şehirlerde kurulmuş olan dernekler vasıtasıyla Tatar Türkleri arasında birlik ve beraberlik sağlanmaya çalışılır. Mesela Kırım’da Akmesic Cemiyeti’nin on ikinci yıllık toplantısına yüz otuz aza katılmış, senelik hesap ve durum değerlendirmesi yapılmıştır.<sup>85</sup> Tatar Cemiyeti tarafından gazeteye gönderilen bir açıklamada Tatar Cemiyeti adına Dersaadet’te vuku bulacak ianât ve tahsilat için Hafız Ömer Efendi’nin görevlendirildiği, başkalarının yetkili olmadığı ifade edilir.<sup>86</sup> Veznecilerde Meşrutiyet Tiyatrosu’nda Mürebbi Hissiyat Cemiyeti tarafından “Kırım Tarihinden” piyesi oynanacağı duyurusu yapılır.<sup>87</sup>

II. Meşrutiyet sonrası yayın hayatına atılan *Tonguç* gazetesinin sayfalarından birkaç yıl sonra büyük felaketlere sebep olacak olan Balkan Savaşları’nın kıvılcımlarını okumak da mümkündür. Balkanlarda Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan ve Arnavutluk’tan hatta Bosna’dan sık sık haberlere, ufak tefek çatışmalara, zulüm haberlerine yer verilir. Bunlar içerisinde en geniş yer alanı Bulgaristan’dır. Çünkü Bulgaristan ve Rumeli-yi Şarkî’de ahali-i İslamiyenin senelerden beri duçar olduğu sıkıntı ve mezalim devam etmektedir.<sup>88</sup> Bulgar zulmü hakkında Cuma namazı çıkışında Fatih Camii’nde yaklaşık on bin kişinin katıldığı bir miting gerçekleştirilmiştir. Osmanlı’ya gelen Bulgarlarla ilgili bir sıkıntı yoktur; ancak Bulgaristan’da kalan Müslümanlara yapılan zulümleri Avrupa’ya duyurmak için sekiz kişilik bir heyet belirlenmiştir.

Mitingin sonlarında *Tonguç* gazetesi sahibi Mirza Sait Bey’le İttihad-ı İslam sahibi Filibeli Ahmet gelmişler ve Hilmi Bey tarafından bir nutuk söylenmiştir. Bu nutukta Bulgarya’daki din kardeşlerimizin gördüğü zulüm

<sup>83</sup> “Bahçesaray’da Çıkan (Tercüman) Refik-i Muhteremizden”, *Tonguç*, Nr. 21, 4 Mart 1325, s. 4.

<sup>84</sup> “Kırım Haberleri, *Tonguç*, Nr. 14, 25 Şubat 1324, s. 4.

<sup>85</sup> *Tonguç*, Nr. 8, 18 Şubat 1324, s. 4.

<sup>86</sup> *Tonguç*, Nr. 8, 18 Şubat 1324, s. 4.

<sup>87</sup> “İlan”, *Tonguç*, Nr. 34, 17 Mart 1325, s. 4.

<sup>88</sup> *Tonguç*, Nr.15, 26 Şubat 1324, s. 3-4.

pek acıklı anlatılmış ve Avrupalıların bu vahşetlere karşı susmasına teessüf edilmiştir.<sup>89</sup>

### Sonuç

II. Meşrutiyet sonrasında oluşan özgürlük havası içerisinde çok sayıda yeni dergi ve gazete yayın hayatına atılmış, bu dergi ve gazeteler halkın aydınlatılması, bilgi ve kültür seviyesinin yükselmesinde önemli bir fonksiyon icra etmişlerdir. Bu dönemde yayın hayatına giren gazetelerden birisi de *Tonguç*'tur. Mirza Sait Bey tarafından 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909] tarihleri arasında otuz altı (36) sayı yayımlanan gazete, sadece geniş Osmanlı coğrafyasında değil, Müslüman Türklerin yaşadığı Kırım, Romanya gibi yerlerde de yakından ve ilgiyle takip edilmiştir. *Tonguç*, sayfalarında yer verdiği makale, şiir, mektup gibi edebî türlerin yanı sıra Avrupa'dan, Balkan coğrafyasından ve İslam dünyasından verdiği özet raporlarla da önemli bir işlev görmüştür. Bunun yanında çiftçilik, bahçıvanlık gibi tarım konularına ek olarak sağlık alanında da halkı bilgilendirme, onların kültürel seviyelerini artırma noktasında da yazılara yer vermiştir.

Uzun ömürlü bir yayın hayatı olmayan *Tonguç* gazetesi farklı okuma şekilleriyle de değerlendirilebilir. Çıkan yazılarından hareketle şu söylenebilir ki, gazete sadece Osmanlı sınırları içerisinde değil, Müslüman coğrafyanın tamamında ve hatta Avrupa basını tarafından da yakından takip edilmiştir. Gazete Romanya ve Kırım coğrafyasında yaşayan Müslüman Tatarların sorunlarına yakından eğilmiş, onların birliği ve beraberliği üzerine çalışmıştır.

II. Meşrutiyetten cumhuriyete uzanan süreçte dönemi anlamak açısından gazete ve dergilerin büyük önemi vardır. Bu yönüyle *Tonguç*'un birleştirici ve aydınlatıcı vasfıyla matbuat tarihimizde önemli bir fonksiyonu olmuştur. Osmanlı içinde ve dışında yaşayan Türklerin karşılaştıkları sorunlara *Tonguç* gazetesinin bir ayna vazifesi gördüğünü söylenebilir.

<sup>89</sup> "Dünkü Miting", *Tonguç*, Nr. 17, 28 Şubat 1324, s. 2.

## KAYNAKÇA

- “Meşrutiyet’in İlanından Beri Türkiye’de Neşrolunan Gazete ve Mecmualar”, *Ayin Tarihi*, Nr.41, (Ağustos 1927), s. 2350-2358.
- AKPINAR, Yavuz, “İsmail Gaspıralı’nın Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 2*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2005.
- AKSU, Ali, “Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/1, Sivas 2005, s. 11-27.
- ALTAY, Kerim, “Romanya’da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni*, Ankara 1999, s. 328-330.
- AVCI, Sedat, “Romanya’, Fizikî ve Beşerî Coğrafya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, C. XXXIV, s.167-168.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Süreli Yayınlar Kataloğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Beyazıt Devlet Kütüphanesi-Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi, Tokyo 2010.
- BİRİNCİ, Ali, “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/I, *Kebikeç*, Sayı: 2, 1995, s.143-147.
- \_\_\_\_\_, “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/II, *Kebikeç*, Sayı: 3, 1996, s.71-76.
- \_\_\_\_\_, “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/III, *Kebikeç*, Sayı: 4, 1996, s.39-42.
- \_\_\_\_\_, “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/IV, *Kebikeç*, Sayı: 5, 1997, s.61-67.
- \_\_\_\_\_, “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325)/V, *Kebikeç*, Sayı: 6, 1998, s.87-89.
- DUMAN, Hasan, *Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, 1828-1928, İstanbul 1986.
- EKİCİ, M. Zeki II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi) İstanbul 1997.
- EKREM, Mehmet Ali, “Kırım ve Noğay Türklerinin Osmanlı Devrinde Dobruca’ya ve Tüm Rumeli’ye Geçmeleri ve Yerleşmeleri”, VIII. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1983.

- EKREM, Mehmet Ali, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.
- GANKEVİÇ, Viktor Yuryeviç, “Faydalı Eğlence: Kırım Tatar Millî Basınının İlk Adımı”, *Emel*, S. 210, Eylül-Ekim 1995, s. 1-3.
- GANKEVİÇ, Viktor Yu. “Kırım-Tatar Basın Tarihi Üzerine Yeni Malzemeler (Tonguç ve Şafak Dergilerinin 120. Yılı Dolayısıyla)”, (çev. Nazım Muradoğlu), *Ege Ün. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S. 1, Ocak 2007, s. 91-100.
- GANKEVİÇ, Viktor Yuryeviç-Akpınar, Yavuz, “İsmail Gaspıralı’nın Yayımladığı İlk ‘Mecmualar’: Tonguç, Şafak”, *Ege Ün. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 1, Ocak 2008, s. 21-40.
- GAZEL, Ahmet Ali – Ortak, Şaban, “İkinci Meşrutiyetten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, *Atatürk Üniversitesi, SBE Dergisi*, 7, 2006, s. 223-257.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, 1954, s. 13-18.
- KAHRAMAN, Âlim “Matbuat, (Türk Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2003, C. XXVIII, s. 121-125.
- KARPAT, Kemal H. “Dobruca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, C. IX, s. 482-486.
- KIRIMER, Cafer Seydahmet, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993.
- KOÇAK, Ahmet, *Hikmet Yazıları*, 2. bs. İnsan Yay. İstanbul 2009.
- SELİMOVA, Leniyara, “Kırım Tatar Kültür Tarihinde ‘Tonguç’ ile ‘Şafak’ Risalelerinin Önemi”,  
<http://www.bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/docdr-leniyara-selimova.pdf>
- MAXİM, Mihail “Romanya’, Tarih, Ülkede İslamiyet ve Türk-İslam Araştırmaları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1994, C. XXXIV, s.168-172.
- Mektep ve Aile Mecmuası, 1915 -1916*, (haz. Erol Ülgen –Ali Aksu), Constanța 2003.



- MENABÎT, Ciden Sena, “Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Dayalı Romanya Türklerinin Dili ve Söz Varlığı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara 2006.
- NUREDDİN, İbrahim, *Dobruca’daki Müslüman Topluluğun Manevî Hayatından Sayfalar*, Köstence 1999, s. 109
- OKAY, Orhan, “Ahmed Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 1989, II, 100-103.
- OKAY, Orhan, “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006, s. 231-238.
- TAHSİN Cemil, “Romen - Osmanlı Münasebetlerine Dair Bazı Mülâhazalar”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, C. II, Ankara, 1981, s. 1503-1510.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, “Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi’nin Özdemir Mahlasıyla Yayımladığı Türklük-İslam Birliği Mefkûresini Müdafaa Ettiği Şiirleri”, *TDA*, S. 12, Haziran 1981, s. 149-171.
- Tonguç [Tonghidje]*, Nr. 1, 3 Safer 1327 / 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909], Nr. 36, 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909].
- TOPLU, Ferit, *Dobruca’dan Derince’ye Kırım Tatarları*, Kocaeli 2010.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1972.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.
- ÜLKÜSAL, Müstecib, “Romanya Türkleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976.